

Tomo VUKŠIĆ

SREDSTVA DRUŠTVENOGA PRIOPĆAVANJA U SLUŽBI RE/EVANGELIZACIJE U OKRUŽENJU PRVE ATEISTIČKE CIVILIZACIJE*

Sažetak

Ovaj članak sastoji se od pet poglavlja. U prvom je govor o samostalnom mišljenju i manipulaciji, suvremenoj ateističkoj civilizaciji i manipulacijama na račun Katoličke Crkve, kršćanskim vrednotama i društvenoj dijaspori te o mentalitetu istine i mentalitetu mišljenja; teme drugoga dijela su "nuntium salutis" i moderni izazovi Crkve, obveza izravnoga propovijedanja, moral u medijima kao posebni pastoral te opće pastoralno prilagođavanje Crkve; treće poglavlje bavi se nekadašnjim teškim porodom crkvenih i katoličkih medija kako u općoj Crkvi tako u hrvatskoj, kasnijim partnerskim odnosom Crkve i medija i zaokretom Drugoga vatikanskoga sabora; u četvrtom dijelu prelistavaju se crkveni dokumenti o medijima i navode neke misli iz "Aetatis novae" kao što su: mediji u službi evangelizacije, obrana raznih kultura, potreba razvitka i podrške crkvenim medijima, odgoj kršćana za medije i pastoralna briga za zaposlene u tom poslu, hitnost pastoralnoga plana za medije i odgovornost biskupa na ovom području; i na kraju, ukratko su navedeni neki elementi pastoralnoga plana za medije prema prijedlozima iz "Aetatis novae".

Među najizazovnija dostignuća modernoga vremena svakako pripadaju različita sredstva društvenoga priopćavanja čija uporaba koja baš u naše vrijeme doseže neslućene domete s jedva predvidivim posljedicama. Ne samo da su ta sredstva izazovna potrošačima njihovih ponuda već su još više zanimljiva i korisna svim vrstama "prodavača" modernih moći. Zapravo, vrijeme, u kojemu živimo, već se naviklo na izraze "društvo informacije", "kultura medija" i "generacija medija".

* Ovo je tekst predavanja koje je održano na dvadesetom zasjedanju Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine u Banjoj Luci 24. listopada 2000.

Tehnološka revolucija miješa ljude i kulture i kad ih fizički ne premješta iz njihovih zavičaja a to vrlo utječe na religiozne i moralne stavove, na političke i društvene sustave, te na odgoj.¹ Na istu temu današnji papa piše ovako: "Prvi areopag modernoga vremena jest svijet komunikacija, koji ujedinjuje čovječanstvo pretvarajući ga - kako se običava kazati - u 'globalno selo'. Sredstva društvenoga priopćavanja postigla su takvu važnost da su za mnoge glavno informativno i formativno sredstvo, glavno sredstvo koje ih vodi i nadahnjuje u pojedinačnom, obiteljskom i društvenom ponašanju."² To pak otvara put mogućnosti da se medije može koristiti kako za propovijedanje evanđelja tako da bi ga se udaljilo od ljudskog srca.³ Stoga Papinsko vijeće za sredstva društvenoga priopćavanja upozorava i predlaže: "Upotreba novih sredstava proizvela je ono što se naziva 'novim jezicima', te otvorila nove mogućnosti poslanju Crkve, ali donijela i nove pastoralne probleme.

Polazeći od tog stanja stvari, potičemo pastire i crkveni puk da prodube svoje razumijevanje za probleme koji se tiču društvenog priopćavanja i masmedija, te da svoje razumijevanje prenesu u praktične mjere i ostvarive nakane."⁴

Ovaj članak sastoji se od pet poglavlja. U prvom je govor o samostalnom mišljenju i manipulaciji, suvremenoj ateističkoj civilizaciji i manipulacijama na račun Katoličke Crkve, kršćanskim vrednotama i društvenoj dijaspori te o mentalitetu istine i mentalitetu mišljenja; teme drugoga dijela su *nuntium salutis* i moderni izazovi Crkve, obveza izravnoga propovijedanja, moral u medijima kao posebni pastoral te opće pastoralno prilagođavanje Crkve; treće poglavlje se bavi nekadašnjim teškim porodom crkvenih i katoličkih medija kako u općoj Crkvi tako u hrvatskoj, kasnijim partnerskim odnosom Crkve i medija i zaokretom Drugoga vatikanskoga sabora; u četvrtom dijelu prelistavaju se crkveni dokumenti o medijima i navode neke misli iz *Aetatis novae* kao što su: mediji u službi evangelizacije, obrana raznih kultura, potreba razvitka i podrške crkvenim medijima, odgoj kršćana za medije i pastoralna briga za zaposlene u tom poslu, hitnost pastoralnoga plana za medije i odgovornost biskupa na ovom području; i na kraju, ukratko su navedeni neki elementi pastoralnoga plana za medije prema prijedlozima iz *Aetatis novae*.

1 Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA SREDSTVA DRUŠTVENOGA PRIOPĆAVANJA, *Instructio pastoralis Aetatis novae*, u: *Acta Apostolicae Sedis* (dalje: AAS) 84 (1992.) 447. - Hrvatski prijevod: "Nadolaskom novoga doba", Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1992.

2 IVAN PAVAO II., *Redemptoris missio*, enciklika, u: AAS 83 (1991.) 285; *Enchiridion vaticanum*, 12, Edizioni dehoniane, Bolonja 1992., str. 448-623.

3 Usp. *Aetatis novae*, u: *Enchiridion vaticanum*, 13, Edizioni dehoniane, Bolonja 1995., str. 499.

4 "Nadolaskom novoga doba", str. 7.

I. Samostalno mišljenje i manipulacija

Pitanje ljudske slobode pripada u temeljna prava čovjeka čijim se dosegom vrlo glasno diči naše vrijeme. Usko povezano s tim svakako je i pravo na točnu informaciju, na samostalno mišljenje i donošenje zaključaka i odluka koje će se primjenjivati u životu ne ugrožavajući istu takvu slobodu drugoga. No, dirigirana i samim time manipulirana informacija, već je davno primijećeno, više deformira i više čini ovisnim obrađenoga konzumenta negoli ikakvo drugo opojno sredstvo. I kad nije svjestan toga, uvjetuje ga da misli po narudžbi uvjeren da stvarno misli svojom glavom. Velika manipulacija zaista je na djelu a najveći posrednici toga svakako su sredstva društvenoga priopćavanja. Jedan ugledni suvremeni sociolog,⁵ pozivajući se na malo starijega Fjodora Dostojevskog (1821.-1881.) i našeg suvremenika André Gidea (1869.-1951.), piše ovako: "Ima mislilaca koji smatraju da se uopšte ne može govoriti o postojanju javnog mnjenja, posebno kritičke javnosti, u uslovima sveopšte manipulacije. 'Kod većine ljudi najviše ljuti čoveka to što veruju da su mišljenja koja zastupaju slobodno prihvatili i odabrali.'⁶ 'Danas niko nema svoje pameti. Danas je vrlo malo sopstvene pameti.'⁷ U istom smislu razmišljaju Marcuse u svome djelu *Čovjek jedne dimenzije*⁸ i Sartre u svom spisu *Đavo i gospod bog*⁹ koji smatraju da je ono što zovemo slobodan izbor već netko drugi umjesto nas pripremio a da je čovjekova prava priroda ona koju je imao prije negoli su ga oblikovali moderni masmediji prema svojoj prirodi.

I.1. Ateistička civilizacija i manipulacija na račun Katoličke Crkve

Manipulacija svakako nije izum modernoga doba, ali je u naše vrijeme ideja manipulacije postala znanost a manipulacija idejama dovedena do savršenstva. Zanimljivo je također zapaziti da, promatrano iz pozicije Katoličke Crkve, velike manipulacije na račun naše Crkve i kršćanstva uopće započinju usporedno s razvitkom modernih sredstava priopćavanja.

Naime, novine se pojavljuju i rastu istovremeno s pojavkom i rastom prve ateističke civilizacije u povijesti, tj. europsko-američke civilizacije

5 ĐURO ŠUŠNJIĆ, *Ribari ljudskih duša. Ideja manipulacije i manipulacija idejama*, Mladost, Beograd 1976., str. 13.

6 A. GIDE, *Kovači lažnog novca*, Prosveta, Beograd 1961., str. 398.

7 F. DOSTOJEVSKI, *Zli duši*, II., Rad, Beograd 1967., str. 85.

8 H. MARCUSE, *Čovjek jedne dimenzije*, Veselin Masleša, Sarajevo 1968.

9 J. P. SARTRE, *Đavo i gospod bog*, Prosveta, Beograd 1966.

našega doba. Pripremana na krilima liberalizma i revolucionarno zasadena krajem 18. stoljeća, ta civilizacija poznaje protukatoličku manipulaciju u različitim oblicima kao svoju konstantu i kao privilegirano sredstvo protagonista te iste civilizacije u njihovu odnosu prema Crkvi. Danas pak je manipulacija na mnogo drugih strana, usporedno sa širenjem suvremenih civilizacijskih postulata, razvijena do savršenstva tako da i najpoznatiji mislioci ovoga vremena, kako se moglo vidjeti, otvoreno pišu da je danas sve manje ljudi koji samostalno misle.

Vrhunac te savršene manipulacije, kad je Crkva u pitanju, a navodim je samo kao ilustraciju upravo rečenoga, svakako je suvremena optužba, koja na prvi pogled često zvuči čak vrlo uvjerljivo, da je vjerska podijeljenost svijeta najveći krivac za najveća zla ovoga stoljeća kao što su npr. ratovi. Pa i u najnovije vrijeme na ovom prostoru Crkvama i vjerskim zajednicama o vratu visi takva optužba. A, ustvari u pozadini svih početaka tih ratova stoji teški ateizam odnosno protuteološki antropoteizam civilizacije o kojoj je govor.

Ovdje mi je vrlo drago spomenuti da mi je nedavno, nakon što sam bio odlučio na jednom drugom mjestu upozoriti na ovu temeljnu opasnost našega doba, i u tome se osjećao vrlo usamljeno, nedavno u ruke došla knjiga Václava Havela *Moral in Zeiten der Globalisierung*, koja sadrži neke njegove govore iz posljednjih godina. Zanimljivo je da je i on, koji niti je teolog niti je praktični vjernik kojega bi trebalo postavljati za primjer, ali jest filozof koji pošteno i otvoreno razmišlja također o Bogu i smislu života,¹⁰ osjetio potrebu progovoriti o toj opasnoj pojavi te u svom govoru na otvaranju konferencije FORUM 2000 u Pragu 4. rujna 1997. upozorio na opasne zamke ateističke civilizacije koja je prva te vrste u cijeloj dosadašnjoj povijesti ljudskoga roda.¹¹

10 Usp. M. WANITSCHKE - G. ERBRICH, "...auf die innere Stimme hören". *Die Frage nach Gott und dem Sinn des Lebens im Werk von Václav Havel*, Benno Verlag, Leipzig 1994.

11 "Die Welt wird heute dominiert von einigen großen religiösen Systemen, deren Unterschiede immer deutlicher hervortreten und die sogar im Hintergrund vieler aktueller und potentieller politischer und bewaffneter Konflikte zu stehen scheinen. Dieser Umstand, der verständlicherweise alle Beobachter beunruhigt, verwischt meiner Meinung nach ein wenig einen ungleich wesentlicheren: daß nämlich die gegenwärtige globale Zivilisation, in deren Rahmen sich diese Spannung zwischen den unterschiedlichen Religionskreisen entwickelt, im Grunde höchst atheistisch ist. Sie ist die erste atheistische Zivilisation in der gesamten bisherigen Geschichte. Zugleich ist sie die erste Zivilisation, die dem ganzen Planeten umspannt." V. HAVEL, *Moral in Zeiten der Globalisierung*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbeck bei Hamburg 1998., str. 236.

1.2. Kršćanske vrednote i društvena dijaspora

Otkako je na djelu spomenuti način vođenja svijeta, razmišljanja i odnosa prema vrednotama, osobito onim evanđeoskim, Katolička Crkva je u misionarskom smislu, pa i moralnom, dobivala gotovo samo na područjima Afrike, Azije, Dalekoga Istoka i Latinske Amerike, dok je na rodnim područjima te ateističke civilizacije, tj. u Europi i Americi, stalno gubila. Crkva je u tom vremenu sve više tjerana u stvarnu društvenu dijasporu, a na kraju 20. stoljeća svakako joj najviše prijete opasnost da bude stjerana u stanje duhovne dijaspore, naročito kad se radi o vjernosti temeljnim kršćanskim istinama i moralnim zakonima. Ustvari, očito je da je to na mnogo strana već učinjeno.

Sredstva marginalizacije Crkve i kršćanskoga morala, posebice u drugoj polovici 20. st., bezbrojna su, a načini različiti i moć tih sredstava i načina vrlo velika. Vlasnici su im "neprijatelji križa Kristova" čiji je "bog trbuh, a slava u sramoti" (usp. Fil 3, 18-19). Posljedica takvih nastojanja uvijek je ista: nabijanje kompleksa što se je katolik kako bi egzistencijalna apostazija, građena na forsiranim osjećajima manje vrijednosti i primitivne zaostalosti praktičnih vjernika koja bi se sastojala već u tome što su praktični vjernici, postala što češće pravilo osobnoga života. Naime, svi smo toliko hodali po svijetu da smo često mogli vidjeti i čuti tipični primjer odnosa modernoga zapadnog društva prema svemu što je katoličko kroz odmahivanje rukom i riječi: "Ah, katholisch!"

Konkretno posljedice također su poznate.

1.3. Mentalitet istine i mentalitet mišljenja

Osim toga, živimo u svijetu i vremenu koji se, nasuprot *mentalitetu istine* kao moralnom kodu djelovanja Crkve, sve više vodi *mentalitetom mišljenja* unutar kojega evanđeoska poruka biva viđena kao jedno od mišljenja a ne kao istina, a pogotovo ne kao vječna istina. Zapravo, javno mišljenje često se nameće kao jedini kriterij istine pa se tako događa da u demokratskim društvima upravo to javno mišljenje često ima odlučujuću vlast, političku, gospodarsku, kulturnu i svaku drugu. Stoga je borba za javno mišljenje, tj. za pozitivan društveni odjek, prvi cilj svih masmedija.

Svijet, o kojemu je bilo govora, davno je shvatio važnost javnog mišljenja. U tom smislu gotovo klasičnom postala je Napoleonova misao da je snaga i političke vlasti posvema ovisna o javnom mišljenju dok je Abraham Lincoln malo kasnije rekao doslovce: "S javnim mišljenjem na našoj strani sve uspijeva; s protivnim javnim mišljenjem svaka inicijativa

propada.¹² Tako danas postoji stvarna opasnost da u svakom smislu vlada onaj tko više više, češće, jače i uvjerljivije. S druge pak strane, područje javnoga mišljenja svakako je jedan od najvećih izazova modernoga pastora uopće jer nije nikakvo otkriće primijetiti da su i ovdje sinovi ovoga svijeta bili brži i snalažljiviji u svojim reakcijama od sinova svjetlosti (usp. Lk 16, 8).

2. *Nuntium salutis* i moderni izazovi Crkve

Uloga Crkve, u obliku odgoja i moralnoga korektiva te savjesti društva, nezamjenjiva je kako na razini proizvođača tako na razini potrošača informacije. Na pastoralnom planu pred Crkvom su barem tri razine problema:¹³ izravno i neizravno pitanje učiteljstva, pitanje posebne pastoralne brige i pitanje općega pastoralnoga prilagođavanja.

2.1. Obveza izravnoga propovijedanja

Prvo, na razini crkvenoga učiteljstva Crkva ima pravo koristiti ova sredstva za propovijedanje svoga nauka. To njezino pravo upotrebljavanja sredstava društvenoga priopćavanja *Zakonik kanonskoga prava* iz 1983. god. u kan. 822 § 1 naziva "vlastitim pravom Crkve" (*ius proprium Ecclesiae*) kojim se crkveni pastiri nastoje služiti u obavljanju svoje zadaće. Svoj preuzeti i vjerovani *nuntium salutis* Crkva je obvezatna izravno propovijedati ne samo do na kraj svijeta (usp. Dj 1, 8) nego u ovom stoljeću prvi put, promatrajući sve te antene, ostvarila se doslovce Isusova riječ da će se propovijedati i po krovovima (usp. Lk 12, 3). Ovo pak pravo Crkve na korištenje masmedija može izazvati dosta problema zbog statusa koji neka država priznaje ili ne priznaje Crkvi. Naime, uopće nije svejedno priznaje li država Crkvi postojanje i autonomiju kao *ius nativum* te korištenje svih prikladnih sredstava kao njezin *ius proprium*, ili je smatra samo jednom od pravnih osoba koje djeluju u društvu ili pak običnom udrugom ustanovljenom na osnovu zajedničkoga mišljenja članova čije pravo treba štiti. Na ove pak probleme nadovezuju se oni poznati pod pojmom efikasnosti korištenja tih sredstava. A kad je pak riječ o *neizravnoj* ulozi učiteljstva misli se na gotovo bezgranične mogućnosti, koje nude ova sredstva, širenja zdrave kulture, civilizacijskoga rasta,

12 Usp. E. BARAGLI, *L'Inter mirifica. Introduzione - Storia - Discussione - Commento - Documentazione*, Studio Romano della Comunicazione Sociale, Rim 1969., str. 81.
- Napoleon je pak rekao: "La force est fondée sur l'opinion. Qu'est-ce que le gouvernement? Rien, s'il n'a pas l'opinion." *Ondje*.

13 Usp. E. BARAGLI, *L'Inter mirifica...*, str. 83-87.

zdrave rasonode, prestanka milenijske noći siromašnoga svijeta, većega poštivanja ljudske osobe, smanjivanja nepismenosti, gladi i golotinje, robovanja i bolesti, širenja solidarnosti itd.

2.2. Moral u medijima posebni pastoral

Drugo, pitanje posebnoga pastoralna tiče se prije svega zaštite morala u masmedijima na tri njihove sastavne razine: kad je u pitanju sadržaj kojega nude, kad se radi o protagonistima od kojih kreće informacija i, na kraju, radi se o subjektima kod kojih ta informacija završava. Moral se ovdje bavi aktivnim i pasivnim pravom na informaciju, odnosom "prava umjetnosti" i uvjeta koji dopuštaju obradu moralnoga zla, profesionalnim moralom djelatnika u tisku te na radiju i televiziji kao i moralnim kvaliteta medijskoga proizvoda, posebice kad se radi o trgovini.

2.3. Opće pastoralno prilagođavanje

I treće, problem općega pastoralnoga prilagođavanja odnosi se prije svega na sveukupnost pastoralnoga djelovanja korisnoga da se čovječanstvo privede vjeri i milosti, usavršavanju, apostolatu. No čovječanstvo naše generacije, u sociološkom i psihološkom smislu, različito je od nekadašnjega čovječanstva već samim tim što je vrlo obilježeno samim medijima. Veliko je pitanje kako crkveno govorništvo, obilježeno pojmovnom kulturom općenja duljim govorima, prilagoditi vizualnoj generaciji naviknutoj na sliku ili na raspršeni i usitnjeni govor radija. Ništa manji problem sastoji se u pitanju kako autoritativno naučavanje hijerarhijske Crkve izvršiti u demokratskom "mentalitetu mišljenja" te kako prenijeti trajni nauk Crkve u društvu gdje se vijest nameće kao vrijednost. Posebno je pak pitanje odgovornih osobnih izbora u gregalnom (globalnom) mentalitetu kojega nameće manipulacija.

3. Crkveni i katolički mediji

Program življena kao da Boga nema, što ga sve više nameće ovo vrijeme, te viđenje stvarnosti i života u eri nametanja božanstva imanentnoga kroza svoje globalno nastojanje namjerava širiti se posvuda, ako nije već, i trajati stalno. Odnosno, kako veli Havel, ovo je prva civilizacija u svoj dosadašnjoj povijesti koja zahvaća cijeli svijet. S druge strane, pred lažnim pluralizmom koji se vodi idejom brisanja različitosti u procesu, tj. nasilnim hegemonizmom svoje ideje, Crkva sa svojim vrednotama, ostane li pasivna, ne samo riskira da bude stjerana u dijasporu već i da se

nađe i stanju teške izolacije kroz forsiranje njezine stalne društvene kompromitacije.

3.1. Teški porod crkvenih medija

Otkako stvari ovako stoje, Crkva se u Europi i Americi vrlo teško snalazila, posebice u svom odnosu prema sredstvima društvenoga priopćavanja. Prije svega, vrlo teško se nekada pomirila da uz pretežitu govornu kulturu komuniciranja, kakva je posvema prevladavala sve do kraja 18. stoljeća, prihvati i tzv. pisano-čitalačku kulturu. Tj. brza novinska kultura teško je nalazila mjesta u crkvenim redovima spore kulture knjige i pripovijedanja. Zapravo tek u prvoj polovici 20. stoljeća dolazi do procvata katoličkoga novinstva jer je tzv. "mentalitet knjige", koji je dominirao osobito u kleričkim krugovima, vrlo teško prihvaćao taj novi način. Nekada u prošlosti, kad se živjelo vrlo usporeno, teško prihvaćanje novoga, koje bi moglo biti korisno, i nije bilo tako opasno jer je također usporeno funkcionirao sav svijet, pa i možebitni protivnik ili suparnik. No, u novim okolnostima i s ovim brzim sredstvima stvari su se odvijale posvema drukčije. Zapravo tek od pape Pija IX. Crkva počinje reagirati pozitivnim prihvaćanjem ovih izuma pa su u Rimu pokrenuti *Civiltà cattolica* (1850.) i *L'Osservatore Romano* (1861.) ali se tada Crkva još uvijek, općenito uzevši, malo bavi novinstvom. Istom s Leonom XIII. (1878.-1903.) započinje se smatrati da je tisak potreban, ali tek kao podrška i obrana vjere ali, s druge strane, da ga treba spriječiti kad postane opasan.¹⁴ Pokret Katoličke akcije koji je nastao iz obnove Crkve koju je provodio Pijo X. (1903.-1914.) zaista je učinio mnogo da tisak u Crkvi nađe svoje pravo mjesto. Otada katoličko novinstvo biva viđeno kao veliko sredstvo evangelizacije. Nastaju čak i crkveni redovi s karizmom evangeliziranja sredstvima društvenog priopćavanja od kojih je možda najpoznatija "Družba sv. Pavla" koja je još prije desetak godina tiskala više od 10 milijuna knjiga godišnje, više od 50 časopisa, mjesečnika, tjednika itd. te imala svoje radio i televizijske postaje.¹⁵

3.2. Mali pogled na hrvatske prilike

Ovdje je možda zanimljivo spomenuti, zbog barem maloga uvida u hrvatske katoličke prilike i nastanak katoličkih medija, da u Zagrebu 1849. god. nadbiskup Haulik utemeljuje tjednik *Katolički list*.¹⁶ U Mos-

14 Usp. E. BARAGLI, *L'Inter mirifica...*, str. 65.

15 Usp. T. VUKŠIĆ, *Crkveno učiteljstvo, mass media i mi*, u: *Vrhbosna* 2 (1990.) 17.

16 Usp. F. ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996., str. 411.

taru 1872. god. Apostolski vikarijat i Franjevačka provincija osnivaju prvu hrvatsku tiskaru u BiH, Stadler u Sarajevu 1882. god. pokreće službeno glasilo *Srce Isusovo*, a u Mostaru 1883. god. don Franjo Miličević dvo-tjednik *Hercegovački bosiljak*.¹⁷

3.3. Partnerski odnos Crkve i medija

Poslije Prvoga svjetskoga rata kvaliteta crkvenoga tiska i drugih medija opada. No Pijo XI. reagira enciklikama *Divini illius magistri* 1929., *Casti conubii* 1930. te *Vigilanti cura* 1936. god. Pijo XII. 1957. god. objavljuje encikliku *Miranda prorsus*.¹⁸

A tek malo prije početka Drugoga vatikanskoga sabora dotadašnji pretežito polemički i moralizatorski stav Crkve prema medijima biva zamijenjen partnerskim odnosom kad crkveni tisak i drugi mediji konačno prelaze iz uloge stražara u stanje kreativnoga protagonista.

Međutim, osim tiska, krajem 19. stoljeća pojavljuje se film. U prvoj polovici 20. stoljeća javlja se radio a u drugoj polovici televizija. U svakom od ovih slučajeva Crkva ponovno reagira mnogo sporije negoli drugi krugovi te se na svakom od ovih područja ponovno našla u drugom planu. Iako, je Leon XIII. snimljen na filmu u vatikanskim vrtovima već 1896. god., tj. samo godinu dana poslije njegova otkrića, te iako već tridesetih godina Crkva ima svoj radio, ipak, istom tijekom pedesetih godina sazrijela je svijest da su sva ta sredstva vrlo prikladna i važna za evangelizaciju. To vrijedi posebice za najnovije vrijeme kad se Crkva, iako zaostaje za tom velikom industrijom, sve bolje snalazi kako s filmom, tako s radiom i televizijom. No, očito je da je u eri kompjutera i interneta, te svega onoga što je s tim povezano, svijet Crkvi opet pobjegao.

3.4. Zaokret Drugoga vatikanskoga sabora

Drugi vatikanski sabor proglasio je 4. prosinca 1963. dekret *Inter Mirifica* posvećen ovim "mirificis technicae artis inventis".¹⁹ Jedan od pokazatelja koliko ovaj dokument predstavlja prekretnicu crkvenoga načina korištenja medija i odnosa prema tim moćnim sredstvima svakako je činjenica da se Sabor u ovom svom dokumentu ne poziva ni na koga kao izvor. Crkva je svjesna, veli Sabor, "da ta sredstva, ako se ispravno upotrebljavaju, pružaju efikasnu pomoć čovječanstvu, jer mnogo doprinose

17 Usp. T. VUKŠIĆ, *Međusobni odnosi katolika i pravoslavaca u Bosni i Hercegovini* (1878.-1903.), Teološki institut, Mostar 1994., str. 119-120, 208.

18 Usp. E. BARAGLI, *L'Inter mirifica...*, str. 67-68.

19 Usp. vrlo dobar komentar ovoga saborskoga dokumenta na gotovo 700 stranica E. BARAGLI, *L'Inter mirifica...*, Rim 1969.

odmoru i naobrazbi i širenju i učvršćivanju Božjega kraljevstva", no "ona također zna da ih ljudi mogu upotrijebiti protiv nauma božanskog Stvoritelja i zlorabiti ih na svoju vlastitu štetu" (IM 2).

U skladu s odredbom ovoga saborskoga dokumenta koja glasi: "Da bi mogao izvršiti svoju vrhovnu pastoralnu brigu oko sredstava društvenoga priopćavanja, papa raspolaže posebnim uredom Svete Stolice" (IM 19), godine 1964. osnovano je Papinsko vijeće za sredstva društvenoga priopćavanja.

Glede biskupa *Inter mirifica* određuje: "Dužnost je biskupa da nad takvim ustanovama i pothvatima u svojoj biskupiji bdiju, da ih promiču i, ukoliko se tiču javnog apostolata, koordiniraju, ne izuzevši ni ono što potpada pod upravu izuzetih redovnika" (IM 20).

Osim toga: "Budući da djelotvorni apostolat za čitavu naciju zahtijeva jedinstvo planova i snaga, ovaj Sveti Sabor određuje i zapovijeda da se posvuda ustanove i svim sredstvima potpomognu nacionalni uredi za štampu, film, radio i televiziju. Zadaća tih ureda će u prvom redu biti da se ispravno oblikuje savjest vjernika u upotrebi tih sredstava i da se promiče i koordinira što god na tom području katolici rade" (IM 21) te se potom traži da se takvi katolički uredi uvežu na međunarodnoj razini (IM 22). Sabor nakon ovoga određuje ovako: "Da bi se svi principi i norme ovoga Svetoga Sabora o sredstvima društvenoga priopćavanja proveli neka se po izričitom nalogu Koncila izda pastoralna instrukcija brigom ureda Svete Stolice o kojem je riječ pod brojem 19 uz pomoć stručnjaka iz različitih nacija" (IM 23).

U promicanju novoga načina odnosa Crkve prema medijima crkveno učiteljstvo je poslije Sabora učestalo objavljivati različite dokumente.

3.5. Dokumenti crkvenoga učiteljstva

Ured, o kojemu je upravo bila riječ, u vrijeme donošenja ovoga dokumenta još uvijek nije postojao pa je 1964. god. osnovano Papinsko vijeće za sredstva društvenoga priopćavanja koje je, odgovarajući na zahtjev Sabora, 1971. god. objelodanilo svoje pastoralno uputstvo *Communio et progressio*.²⁰ Ostao je taj dokument upamćen osobito po svojoj tzv. "teologiji priopćavanja" unutar koje Krista vidi kao "perfectum communicatorem". Zanimljive su također pobudnice Pavla VI. o evangelizaciji u suvremenom svijetu *Evangelii nuntiandi* iz 1975. god.²¹ te *Catechesi tra-*

20 *Communio et progressio*, u: AAS 63 (1971.) 593-656; *Enchiridion vaticanum*, 4, Edizioni dehoniane, Bolonja 1978., str. 498-617.

21 *Evangelii nuntiandi*, u: AAS 58 (1976.) 5-76; *Enchiridion vaticanum*, 5, Edizioni dehoniane, Bolonja 1979., str. 1008-1125.

dendae iz 1979. god.²² *Zakonik kanonskoga prava* iz 1983. god., u knjizi o zadaći Crkve da naučava, cijelo jedno poglavlje (kan. 822-832) posvećuje ovom pitanju. Pozivajući se na *ius proprium* Crkve da posjeduje i koristi medije, *Zakonik* normira uglavnom iskustvo Crkve i ono što je već bilo rečeno u drugim crkvenim dokumentima. Važni su također neki odlomci enciklike Ivana Pavla II. iz 1991. god. *Redemptoris missio*.²³ Kongregacija za katolički odgoj objavila je 1986. god. upute o odgoju budućih svećenika glede sredstava društvenoga priopćavanja *Dio sommo bene*.²⁴ Godine 1989. Papinsko vijeće za sredstva društvenoga priopćavanja objavljuje pastoralni dokument *In anni recenti* o pornografiji i nasilju u masmedijima²⁵ i dokument *La testimonianza di fede* o ekumenskoj i međureligijskoj suradnji u masmedijima,²⁶ a 1992. god. isto vijeće pastoralnu instrukciju o “de communicationibus socialibus” *Aetatis novae*.²⁷ Kongregacija za katolički odgoj objavila je 1992. god. instrukciju *Il concilio Vaticano II* o nekim aspektima uporabe masmedija u širenju vjerskoga nauka.²⁸ A 2000. god. na Svjetski dan društvenih obavijesnih sredstava 4. lipnja Papinsko vijeće za sredstva društvenoga priopćavanja objavilo je dokument *Etica nelle comunicazioni sociali*²⁹ čija je poruka onima koji rade u masmedijima na svoj način sažeta u br. 33 samoga teksta: “Isus je uzor i primjer našeg ophođenja. (...) ‘Zato odložite laž i govorite istinu jedan drugomu, jer udovi smo jedni drugima... Nikakva nevaljala riječ neka ne izlazi iz vaših usta, nego samo dobra, da prema potrebi sazidujete’ (Ef 4, 25.29)”.

- 22 *Catechesi tradendae*, u: AAS 71 (1979.) 1277-1340; *Enchiridion vaticanum*, 6, Edizioni dehoniane, Bolonja 1980., str. 1174-1291.
- 23 IVAN PAVAO II., *Redemptoris missio*, u: AAS 83 (1991.) 249-340; *Enchiridion vaticanum*, 12, Edizioni dehoniane, Bolonja 1992., str. 448-623.
- 24 *Dio sommo bene*, u: *Enchiridion vaticanum*, 10, Edizioni dehoniane, Bolonja 1989., str. 58-116.
- 25 *In anni recenti*, u: *Enchiridion vaticanum*, 11, Edizioni dehoniane, Bolonja 1991., str. 1406-1416.
- 26 *La testimonianza di fede*, u: *Enchiridion vaticanum*, 11, Edizioni dehoniane, Bolonja 1991., str. 1660-1667.
- 27 *Aetatis novae*, u: AAS 84 (1992.) 447-468; *Enchiridion vaticanum*, 13, Edizioni dehoniane, Bolonja 1995., str. 492-543.
- 28 *Il concilio Vaticano II*, u: *Enchiridion vaticanum*, 13, Edizioni dehoniane, Bolonja 1996., str. 864-876.
- 29 Hrvatski prijevod: *Etika u obavijesnim sredstvima*, Ika-dokumenti, Zagreb 2000.

4. Neke misli iz *Aetatis novae*

Ovdje naravno nije moguće predstaviti osim manji dio onoga što spomenuti dokumenti sadrže. Stoga se ovaj prikaz ograničava na instrukciju *Aetatis novae*, i to samo na onaj njezin dio koji masmedije dovodi u vezu s evangelizacijom.

4.1. Mediji u službi nove evangelizacije

U poglavlju o zadaći sredstava društvenoga priopćavanja ovoga dokumenta jedan podnaslov glasi "Sredstva društvenoga priopćavanja u službi nove evangelizacije" (*Aetatis novae*, 11). Tamo se veli da je, osim tradicionalnih sredstava, kao što su svjedočanstvo života, kateheza, osobni kontakt, pučka pobožnost, liturgija i slična slavlja, uporaba medija postala bitna za evangelizaciju i katehezu. Dapače, Crkva bi se pred Bogom osjećala grešnom kad ne bi koristila ova moćna sredstva. Ta sredstva mogu i moraju biti u službi programa reevangelizacije i nove evangelizacije Crkve u suvremenom svijetu. A kad je u pitanju nova evangelizacija, posebnu pozornost treba pokloniti audiovizualnom pravilu ovih sredstava: vidjeti, vrednovati, djelovati.

Za stav, koji Crkva treba zauzeti prema medijima i kulturi, u čijoj izradi oni sudjeluju, potrebno je uvijek paziti, kako piše Ivan Pavao II.³⁰ a ovaj dokument to preuzima, da nije dovoljno koristiti medije samo da bi se razglasila kršćanska poruka i crkveni nauk već treba integrirati samu poruku u "novu kulturu" koju stvara moderna komunikacija novim rječnikom, novim tehnikama i novim psihološkim stavovima. Sadašnja pak evangelizacija morala bi pronaći sredstva aktivne i otvorene prisutnosti Crkve u krilu svijeta komunikacija.

4.2. Pastoralni prioriteti

Nakon dijelova posvećenih temama: sredstva priopćavanja u službi ljudi i kultura (br. 7), u službi dijaloga sa svijetom (br. 8), u službi ljudskoga društva i društvenoga napretka (br. 9) te u službi crkvenoga zajedništva (br. 10), cijelo četvrto poglavlje ovoga dokumenta posvećeno je pastoralnim prioritetima i sredstvima da se na njih odgovori.

30 IVAN PAVAO II., *Redemptoris missio*, u: AAS 83 (1991.) 285.

4.3. Obrana ljudskih kultura

Prije svega (br. 16) insistira se na činjenici da posebne prilike u nekim krajevima mogu navesti Crkvu u obrani ljudskih kultura da posegne za nekim sredstvima koja mogu biti prikladnija i plodonosnija u propovijedanju evanđelja kao što su tzv. "popularni mediji" i tradicionalni oblici izražavanja jer dopuštaju veće osobno sudjelovanje. Opća prisutnost masmedija nikako ne umanjuje vrijednost tradicionalnih oblika komuniciranja. Pozitivnim smatra želju mnogih naroda da raspolažu boljim medijima kako bi se zaštitili od dominacije ili manipulacije bilo stranaca bilo sunarodnjaka. Zemlje u razvoju zbog ovoga žive u strahu od razvijenih zemalja kao što isti strah osjećaju i neke manjine u razvijenim i manje razvijenim zemljama. No, bilo kako bilo građani imaju pravo na aktivno, samostalno i odgovorno sudjelovanje u procesu priopćavanja jer na mnogo načina utječu na njihove uvjete života.

4.4. Razvitak i podrška crkvenih medija

Sljedeći odlomak (br. 17) govori o razvitku i promicanju masmedija u Crkvi. Crkva ustvari treba, unatoč velikim poteškoćama koje ima na ovom području, nastaviti razvijati, čuvati i poticati katolička sredstva i programe komunikacije. Oni se sastoje od katoličkoga tiska i publikacija, katoličkoga radija i televizije, ureda za informacije i javne odnose, odgojnih ustanova i programa za praksu i problematiku medija, medijskog istraživanja, organizacija profesionalaca komunikacija vezanih za Crkvu, posebice katoličkih međunarodnih organizacija za komunikacije, čiji su članovi kvalificirani i dorasli suradnici biskupskih konferencija i pojedinih biskupa.

Rad katoličkih medija nije aktivnost koja je samo dodatna drugim aktivnostima Crkve kao što se nekada smatralo na mnogo strana. Naime, masmediji, nastavlja tekst dalje, imaju svoju ulogu u svim aspektima poslanja Crkve. Stoga se ne smije zadovoljiti da se ima pastoralni plan za komunikacije već je potrebno da komunikacije budu sastavni dio svakoga pastoralnoga plana jer one imaju dati svoj doprinos svakom drugom apostolatu, službi ili programu. No, pitanje pastoralnoga plana o sredstvima društvenoga priopćavanja, bit će tema malo kasnije.

4.5. Odgoj kršćana zaposlenih u medijima

Odgoju kršćana zaposlenih u masmedijima poklanja ovaj dokument također posebni odlomak (br. 18). Naime, pozivajući se na uputu za obrazovanje budućih svećenika u vidu sredstava društvenoga priopćavanja *Dio*

sommo bene, koju je 1986. god. objavila Kongregacija za katolički odgoj, tvrdi se da odgoj i priprava za komunikacije mora biti sastavni dio priprave pastoralnih djelatnika i svećenika. Prije svega, u svijetu u kojemu mediji vrlo snažno utječu, pastoralni djelatnici trebaju imati barem dobar opći pregled o tome koliko ta sredstva utječu na pojedince i društvo. S druge strane, trebaju pastoralni radnici vršiti svoje poslanje kako prema onima koji su "bogatiji informacijama" tako prema onima koji to nisu. Neophodno je da znaju pozvati na dijalog izbjegavajući način informacije koja podsjeća na želju za vlašću, manipulaciju ili osobni probitak ali također biti zauzeti za stvar Crkve. A oni koji budu aktivno zaposleni u crkvenim medijima moraju biti profesionalno spremni te doktrinalno i duhovno odgojeni.

4.6. Pastoralna briga za djelatnike u medijima

Pastoralna briga za djelatnike u sredstvima društvenoga priopćavanja posebna je tema (br. 19). Naime, rad u masmedijima, upozorava ovaj rimski dokument, "donosi posebne duševne pritiske i etička pitanja". S obzirom na važnost posla koji obavljaju oni sami trebaju biti svjesni vlastite odgovornosti da služe ljudima. To pak znači da je Crkva odgovorna izraditi i pripremiti pastoralne programe koji posvema odgovaraju posebnim uvjetima rada i etičkim izazovima pred koje su stavljeni medijski profesionalci. Ti pastoralni programi moraju biti u stanju osigurati stalnu formaciju sposobnu da pomogne ovim ljudima i ženama jer su mnogi od njih iskreno željni znati i vršiti ono što je pravedno na etičkom i moralnom području i sve više biti prožeti moralnim kriterijima kako u svom profesionalnom tako u svom privatnom životu.

4.7. Potreba pastoralnoga programiranja

Peto poglavlje ovoga dokumenta Papinskoga vijeća za sredstva društvenoga priopćavanja nosi naslov "Potreba pastoralnoga programiranja" i sastoji se od dva dijela. U prvom (br. 20) govor je o pastoralnoj odgovornosti biskupa a u drugom (br. 21) o hitnosti izrade pastoralnoga plana za sredstva društvenoga priopćavanja na različitim razinama djelovanja Crkve.

4.7.1. Odgovornost biskupa

Biskupi se trebaju potruditi i dati pravedni prioritet sektoru medija brinući se o posebnim uvjetima u svojim zemljama, pokrajinama i biskupijama. Moguće je da se ova potreba osjeti mnogo većom negoli u

prošlosti jer je veliko suvremeno područje medija Crkva dosada uglavnom zapuštala jer je privilegirala druga sredstva evangelizacije a medijima su se u Crkvi bavili ili pojedinci ili male skupine koje se u pastoralnim programima prihvaćalo kao one u drugom planu. Zanimljivo je da dokument ovu tvrdnju izravno preuzima iz enciklike Ivana Pavla II. *Redemptoris missio* i nadodaje da ovakvo stanje zahtijeva popravak.

4.7.2. Hitnost pastoralnoga plana za medije

Preporučamo, veli tekst, da biskupske konferencije pažljivo prate kako bi problem medija bio tretiran u svakom pastoralnom planu. Na biskupe pripada pripremiti posebne pastoralne planove za medije, odnosno prepraviti i osuvremeniti postojeće planove tako da se osigura povremeno preispitivanje i posuvremenjenje. U tom poslu neka biskupi traže suradnju profesionalaca koji rade u sekularnim medijima ili crkvenim tijelima povezanim sa svijetom medija i posebice s nacionalnim i međunarodnim organizacijama za film, radio, televiziju i tisak. Ima biskupskih konferencija koje su već izvukle velike plodove iz pastoralnih planova koji bi trebali biti poznati na svim razinama Crkve jer mogu ponuditi korisne podatke za pastoral.

5. Elementi pastoralnoga plana za medije prema *Aetatis novae*

Aetatis novae sadrži i dodatak (br. 23-33) koji nosi zajednički naslov "Elementi pastoralnoga plana za sredstva društvenoga priopćavanja". Sastavljen je na osnovu prijedloga biskupskih konferencija i medijskih profesionalaca a mogao bi biti koristan biskupima za sastavljanje pastoralnih okružnica i pripremu pastoralnih planova u pojedinim biskupijama ili biskupskim konferencijama. No, budući da je ovaj dokument preveden na hrvatski³¹ te je moguće bez poteškoća konzultirati njegov sadržaj, ne čini mi se neophodnim ga iscrpnije prikazivati. Stoga ovdje samo u obliku sažetka donosim nekoliko smjernica iz pastoralnoga plana za masmedije.³² Taj plan za društvenu komunikaciju morao bi, prema smjernicama ovoga dokumenta, sadržavati, prije svega, cjelovitu strategiju komunikacija; potom inventar ili procjenu koja opisuje svijet medija na području o kojemu je riječ; zatim "prijedlog izgradnje i oblikovanja crkvenih sredstava društvenog komuniciranja koja su namijenjena da

31 "Nadolaskom novoga doba", Zagreb 1992.

32 "Nadolaskom novoga doba", pastoralni plan je na str. 35-44

pripomognu evangelizaciju, katehezu i odgoj, socijalnu skrb i ekumensku suradnju, uključivši, ako je moguće, odnose prema javnosti, tisak, radio, televiziju, film, videokazete, informatičke mreže, reproduksijske postupke i druge slične oblike telekomunikacije³³; važan je također odgoj za medije; ništa manje je važno dušobrižništvo i dijalog s profesionalcima javnog priopćavanja ali i mogućnosti i način financiranja ovih pothvata.

Zaključak

Prikladnost različitih masmedija za širenje i utvrđivanje evanđelja zaista je neupitna. No, budući da je političko i gospodarsko stanje različito od države do države, pa i od biskupije do biskupije, stvarno korištenje tih sredstava u pastoralu jednako je različito. Postojeće stanje u biskupijama Sarajevo, Banja Luka, Trebinje i Mostar ne dopušta smatrati da je moguće ostvariti sve što crkveni dokumenti traže, nude ili predlažu. Pa ipak i u ovakvom stanju vjerojatno bi barem neke stvari, kad su mediji u pitanju, mogle i trebale biti bolje. Tu se prije svega misli da osobito postojeće radijske emisije, koje najčešće pripremaju svećenici, profesionalno nisu dorasle emisijama koje isti radio emitira prije ili poslije njih. Stoga bi možda bilo dobro da se u pojedinim biskupijama barem evidentira koje sve radio stanice imaju vjerski katolički program, kako često i tko ga sprema. Koliko mi se čini da ljudima, koji to rade, treba javno zahvaliti na velikom trudu, toliko isto mi se čini da je podizanje kvalitete hitna obveza.

Mogućnosti, koje nudi internet, Crkva zaista nije dovoljno iskoristila. Zapravo, jedva da koja naša crkvena ustanova ima svoju stranicu na toj svjetskoj mreži. Ili, ako ju ima, rijetko je ažurira pa je stoga premalo zanimljiva i gotovo beskorisna i njezinim dobronamjernim posjetiteljima.

Slično je stanje i s crkvenim tiskom koji je, prema nekim podacima, stvarno u krizi kako izdavačkoj tako i čitalačkoj. Naime, na hrvatskom jeziku tiska se relativno mnogo katoličkih naslova ali odreda su s malim nakladama i s jedva ikakvim društvenim odjekom. Čini se, naime, da je prijelaz iz apologetskoga načina u programski način pisanja, koji se dogodio prije desetak godina, gotovo sve katoličke novinare zatekao nespreman. S druge strane, čitanje toga tiska posebni je problem. Naime, krajem 1999. god. Vijeće za sredstva društvenoga priopćavanja BK BiH provelo je istraživanje kod uredništava svih crkvenih listova na hrvatskom jeziku te ustanovilo da se u cijeloj BiH tijekom jednoga mjeseca razdijeli 38.000 primjeraka svih listova zajedno, što znači da samo jedna crkvena

³³ "Nadolaskom novoga doba", str. 36-37.

publikacija jednom mjesečno dolazi tek na svakoga otprilike trinaestoga katolika na ovom području. Ovaj podatak bi već sam za sebe trebao biti hitan poziv svim pastoralnim radnicima da se ozbiljno počnu baviti ovim pitanjem, jer se radi o prvorazrednom pomoćnom sredstvu u sveukupnom poslu evangelizacije koji upravo oni ponajviše vrše.

THE MEANS OF PUBLIC COMMUNICATION IN SERVICE OF RE-EVANGELIZATION IN THE SETTING OF THE FIRST ATHEISTIC CIVILIZATION

Summary

This article consists of five chapters. In the first chapter it is spoken about the independent opinion and manipulation; contemporary atheistic civilization and manipulations in view of the Catholic Church; Christian values and class of Diaspora; of mentality of truth and mentality of opinion. The themes of the second part are "nuntium salutis" and the modern challenges of the Church; the obligation of direct preaching; the moral in media as a special ministry; as well as the general adjustment of the Church. The third chapter discusses the former strenuous emergence of the church and the catholic media in the universal Church as well as in Croatia; it discusses a subsequent partnership connection of the Church and the media, and the changes brought about at the Second Vatican Council. In the fourth part, the magisterium documents about the media are being leafed through and some thoughts from *Aetatis novae* are being quoted. Some of those records are: media in service of evangelization; a defense of different cultures; a need for development and support of church media; education of Christians in media and the pastoral care for the employed in this line of work; the precipitance of the pastoral media plan and the responsibility of the bishop in this area. At the end, a few components of the pastoral plan for the media in accordance with the suggestion from the *Aetatis novae* are shortly quoted.

(Translated by Vanja Ljiljak)